

Murányi Kata

MURÁL, AMI ÖSSZEKÖT – STREET ART JELENSÉGEK LISSZABONBAN

Görnyedt hátú nagymama házi ruhában, kötény a derekán, gyapjúbéléses mamusz lábbeliben. A maszk eltakarja orrát és száját, gumi-kesztyűs bal kezében stencilsablon, jobbában festékszóró. Épp egy, a társai által már bőven „díszített” falra fújja fel saját művét, láthatóan teljesen belemerül az alkotásba.

Nem meglepő, hogy ezért és a hasonló képkockákért megőrültek a világhálón. A közösségi médiában egy csapásra virálissá vált, a nemzetközi sajtóban bőszen cikkeztek a *LATA 65* nevű kezdeményezésről, amely a street art kortalanságát a nyugdíjas célcsoport elérésén keresztül hivatott hangsúlyozni. 2015-öt írunk, bőven túl vagyunk az első látványos akciókon, gigantikus murálokon, köztéri alkotásokon, amelyek miatt Lisszabont „új Barcelonaként” vagy „új Berlinként” emlegetik. A portugál főváros a történelmi épületei között uralkodó kreatív légköre miatt is oly kedvelt desztináció az utazók számára, egy olyan kivételes helyszín, amelynek fejlődésére a 2008-as gazdasági világválság láthatóan jó hatással volt: a köztér, az utcakép, a városimázs fejlesztésével és a művészetten keresztül történő neveléssel, közösségépítéssel kapcsolatban átalakult a városvezetés szemlélete. A nyitott, befogadó, innovatív és konstruktív önkormányzatiságnak szemlátomást vannak előzményei, és ez meglehetősen nyilvánvaló a város utcáit pásztázva. A köztéri szobrok, a házfalak, a templomok, a terek elnevezései, a vár, a kikötő mind-mind őrzi a történelmi keret, a gyarmati múlt emlékezetét.

Történelmi lenyomat

Az Ibériai-félsziget kisebbik, a kontinentális Európa legnyugatibb országa, Portugália volt az első állam, amely globális nagyhatalmat épített ki és tartott fenn közel hatszáz éven keresztül, Ceuta elfoglalásától (1415) egészen Makaó Kínához való visszakerüléséig (1999) és Kelet-Timor függetlenségéig (2002). Az anyaország legfőbb szerepe évszázadokon keresztül kimerült az egykori területekről származó természeti erőforrások, nyersanyagok és humán javak felhalmozásában és ezek újraelosz-

tásában. Portugália egyfajta gyűjtőtégelyévé vált a különböző gyarmatairól származó kultúráknak, és ez a szerep a mai napig is meghatározó.¹ Az egykori birodalom alapvetően négy befolyási övezetet foglalt magába, a következő területeket:² az európai anyaország és a hozzá tartozó szigetek (Azori-szigetek és Madeira), az afrikai területek (Angola, Mozambik, Zöld-foki-szigetek, Bissau-Guinea, São Tomé és Príncipe), Brazília, illetve az ázsiai területek (Goa, Makaó és Kelet-Timor). A portugál gyarmati rendszer egy négy kontinenst – Európa, Ázsia, Afrika, Dél-Amerika – összekötő kereskedelmi háromszöggént (*comércio triangular*) működött. Keletről fűszerek érkeztek Lisszabonba, Brazíliából cukor és kávé, Afrikából pedig aranyat, gyapotot és rabszolgákat hoztak. A Portugáliában feldolgozott késztermékek alapvető felvevőpiacai a gyarmatok voltak, ez biztosította a kereskedelem kontinuitását és az anyaország bevételeinek növelését.³ A nagy felfedezések korában fontos megalapozója a birodalom kincstárának a bors, azaz a borsot szállító rövidebb és hatékonyabb útvonal felderítése. A portugáloknak így sikerült megtörniük az olasz kereskedőházak hegemoniáját és popularizálniuk a fűszer használatát Európában, hiszen az akkor még kuriózumnak számító fűszer kevesebbe került az olasznál, ezáltal szélesebb tömegek számára vált elérhetővé. A gyarmatbirodalom kiépítése és fenntartása egyfelől Portugália geostratégiai helyzete miatt volt lehetséges, másrészt pedig azért, mert első modern nemzetállamként szárazföldi határai 1297 óta változatlanok maradtak, Portugália ezért Európa egyik legrégebb és térszerkezetileg legstabilabb állama. Ennek és a szövetségi rendszerekbe való tagozódásnak (1386 „örökös szövetség” és 1703 „borgyapjú egyezmény” Angliával; 1494-ben a tordesillasi szerződés Spanyolországgal) köszönhetően az ország korán háttal fordított Európának, kimaradt a kontinens marakodásaiból és háborúiból, hogy inkább a felderítetlen tengerentúli területekre – gyarmatok, befolyási övezetek Ázsiában, Afrikában, Dél-Amerikában – koncentrálhasson.⁴ A hódítások lefolytatásában a civilizációs-vallási hősi küldetéstudat európai mintájú kulturális terjeszkedését hirdették, ahol Portugália nem csupán a keres-

1 SZILÁGYI István, *Geopolitika*, Publikon, Pécs, 2013.

2 Isabel Ferin CUNHA, *The Portuguese Postcolonial Migration System: A Qualitative Approach = Diásporas, migrações, tecnologias da comunicação e identidades transnacionais*, szerk. Denise COGO – Mohammed ELHAJJI – Amparo HUERTAS, Institut de la Comunicació (InCom-UAB) Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 2012. http://incom.uab.cat/diasporas/download/diaporas_migraciones_tic_identidades_11.pdf.

3 MURÁNYI Kata, *A gyarmati báborúk migrációjának hatása a portugál kultúrára a kreatív városok korában*, Mediterrán Világ 2016/37–38., 110–121.

4 SZILÁGYI István, *Portugália a buszadik században*, L'Harmattan, Budapest, 2015.

kedelem, hanem a művészetek, az oktatás, a nyelv és a kultúra közti átjárhatóságot is biztosította a kontinensek között.⁵ A gazdasági és a kulturális kapcsolatok is nemzetközivé váltak, ami hozzájárult egy olyan állam kiépüléséhez, ahol „a kultúra az országhatáron kívül születik”.⁶

Portugália a mai napig számos ponton fenntartja kulturális-politikai-gazdasági vezető és mediációs szerepét a volt gyarmatok közt. A salazari jobboldali rezsim végét jelentő 1974. április 25-i szegfűs forradalom hatására – amely a gyarmatok felszabadulását eredményezte és azt, hogy a portugál nyelvű területekről megindult az országba a migráció – a multikulturalizmus Portugáliában, különösen az ország fővárosát tekintve, jelentős kérdéssé vált. Ennek következtében a luzofónia szerepe – a portugál nyelvű területeknek a kulturális hagyományokon, kapcsolatokon, a történelmi párhuzamokon és a közös nyelven alapuló összetartó rendszere, amelyben az irodalmi vonatkozásoknak kiemelkedő szerep jut – politikai-stratégiai és kulturális szempontból is jelentős volt, és az is maradt. A portugálul beszélő országok luzofón rendszerében ugyanakkor olyan, egyéb művészeti-kulturális-társadalmi kifejezési formák is hangsúlyosnak mondhatók, mint a zene, a gasztronómia, az építészet, a képzőművészetek, a mozgókép és mozi, a táncművészet, a design és formatervezés, a fotó, a színházművészet vagy a divat.⁷

A luzofónia ebben a tekintetben átfogó értelmezést kap, összetettebb és nagyobb léptékű, minthogy csak a nyelvi és irodalmi közösséget jelentse. Sieber⁸ szerint a közös nyelv és a kulturális kifejezések formái összekapcsolják Portugáliát a portugál nyelvű országokkal és területekkel. Lourenço⁹ rámutat a luzofón tér fontosságára, amely kölcsönös konfrontációt jelent, és ugyanazon nyelvi átjárókon keresztül különleges követelményeket állít fel és új identitásokat erősít meg. Almeida¹⁰ a nyelv kulturális gondolkodásra gyakorolt hatásának fontosságát emeli ki, amely a hálózatokat formálja és megteremti az interakciót azok között, akik ebben a rendszerben párbeszédet folytatnak egymással.

A társadalmi és politikai struktúra megértése érdekében fontos megvizsgálni a zene, a képzőművészetek, a tánc, az irodalom és a kulturális

5 David BIRMINGHAM, *Portugália története*, Pannonica, Budapest, 1993.

6 José Hermano SARAIVA, *Portugália rövid története*, Equinter, Budapest, 2000, 157.

7 R. Timothy SIEBER, *Remembering Vasco da Gama: Contested Histories and the Cultural Politics of Contemporary Nation-Building in Lisbon*, *Portugal Identities* 4. (2001/8.), 549–581.

8 *Uo.*

9 Eduardo LOURENÇO, *A Nau de Icaro, seguido de imagem e miragem da lusofónia*, Gradiva, Lisboa, 1998.

10 Onésimo Teotónio ALMEIDA, *A propósito de lusofónia (à falta de outro termo): o que a língua-não é*, *Blogue História Lusófona* 2008., <http://www2.iict.pt/?idc=102&idi=13158>.

kifejezések más formáinak termelését és fogyasztását, mivel ezek az eszközök egy speciális nyelvet használnak, segítenek a közös identitás megteremtésében, és a globalizációhoz, a gyarmatosítás és a marginalizáció örökségeihez, a politika alulreprezentáltságához és a neoliberális gazdasághoz kapcsolódnak, így létrejön a globális és a helyi politikák közötti kölcsönhatás. A kulcsfontosságú témákkal kapcsolatos képek, hangok és elbeszélések létrehozásával, szervezésével és koordinálásával az alkotók hozzájárulnak a kortárs valóság megértéséhez.¹¹

A luzofónia fontosságáról Portugáliában Sieber¹² kiemeli, hogy 1974 után lényeges kérdéssé vált a világkultúrák közötti dialógust és kommunikációt előmozdító transzkulturális és mediatív szerep, csakúgy, mint a tágabban értelmezett portugálul beszélő világ hangsúlyozása. Ennek eredményeként született meg a CPLP, a Portugál Nyelvű Országok Közössége (Comunidade dos Países de Língua Portuguesa), továbbá olyan szervezetek, mint a Camões Intézet (Instituto Camões), a Keleti Múzeum és Alapítvány (Museu e Fundação Oriente) vagy a Gulbenkian Alapítvány (Fundação Gulbenkian). Ezen intézmények mindegyike a luzofón kultúrán és nyelven keresztül képviseli és népszerűsíti a luzofón kultúrkört az egész világban. A legfontosabb közülük a CPLP, amelyet 1996-ban alapítottak a portugál nyelvű országok. A központja Lisszabonban található, célja a kölcsönös barátság és együttműködés elősegítése a tagok között. Az együttműködés alapja a közös történelemre, hagyományokra, nyelvre, kollektív emlékezetre, demokratikus politikai elkötelezettségre épül, amelynek történelmi háttérét a portugál gyarmatbirodalom biztosította. A szervezet multilaterális erejét jól mutatja, hogy a kelet-timori válság rendezésében is nagy szerepet vállalt.

A politikai és intézményi szint mellett a luzofónia egyéb formái is felfedezhetők Lisszabonban. Jó példa erre az 1998-as EXPO, amelynek témája Vasco da Gama és a portugál felfedezők alakja köré szerveződött annak érdekében, hogy népszerűsítsék az ország portugál nyelvű világban betöltött szerepét. A mediatív funkció hangsúlyozása kulcsfontosságú, egy fontos példája a 2017-ben viselt ibero-amerikai Kultúra Központja cím. Ennek keretében a város egy éven keresztül otthont adott az egykori legnagyobb gyarmat, Brazília kulturális örökségének és a spanyol ajkú dél-amerikai területek művészetének, kultúrájának.

11 Fernando ARENAS, *Lusophone Africa: Beyond Independence*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2011.

12 SIEBER, I. m.

Street art és városfejlesztés

Az 1755-ben pusztító tűzvészt követő építkezések során merőben átalakult Lisszabon városképe. Az addig a fehér falairól ismert város házait ekkor kezdték el színes, mór hagyományokat viselő csempékkel borítani. A mai napig az *azulejo*, a portugál csempe adja az utcakép jellegzetességét, és jelentős hatása van a kortárs képzőművészetre és designra is. A modern street art első nyomai az 1974-es forradalom kapcsán bukkantak fel Lisszabonban, mint az elnyomás elleni önkifejezés expresszív formái. Az ország múltjának, kultúrájának hagyatékai – legyen szó forradalomról, gyarmatokról, nagy felfedezőkről, politikáról, fociról vagy a fado zenéről – jelentősen befolyásolják a fiatal alkotók, muralisták gondolkodásmódját és vizuális nyelvét. Számukra emellett a lokalizáció, a Tejo folyó és a kikötő jelenléte, a Lisszabont a déli oldallal (Margem Sul) összekötő híd, a régi textil- vagy fegyvergyárak épületei, az ipari kerületek és a város számára gondot jelentő, elhagyatott lakóépületek jelentik a fő inspirációs és megjelenési közeget.

A lisszaboni street art vandalizmusból való kivezetésére és legális mederbe terelésére, a közös értékek megóvására elsőként a városvezetés dolgozott ki nagy ívű programot. 2008-ban, a történelmi Bairro Alto negyed rehabilitációja kapcsán létrehozták a közvetlenül az Örökségvédelmi és Kulturális Osztály alá tartozó Galeria de Arte Urbana, röviden a GAU szervezetét. Első körben megtisztították az utcákat, bárakat, padokat, kirakatokat a nem kívánt feliratoktól. Ezzel párhuzamosan felállítottak egy, a mai napig sok látogatót vonzó, több panelből álló kültéri kiállítóhelyet a Calçada da Glória utcácskában, azóta pedig a város több pontján születtek hasonló helyszínek. Ilyen például az Alcântara kerületben, a folyóparti régi gyárnegyedben létrejött több kezdeményezés, mint az Alcântara-Mar vasútállomást beborító, folyamatosan frissülő alkotások, 2014-ben a forradalom negyvenedik évfordulójának emlékére életre hívott *40 anos 40 murais* hatalmas falai, a 25 de Abril híd pilléreit díszítő munkák a *Natureza Viva* projekt keretében, vagy a Lisszabon kreatív iparát sűrítő LX Factory területén létrejött alkotások. Az évente nagyjából 70 projektet levezénylő GAU a hajtómotorja a folyamatnak, hogy minél több legális, a városhoz méltó street art alkotás szülessen, amelyeket egytől egyig nagyrészt a városvezetés támogat és finanszíroz. A projektek között előfordulnak edukációs workshopok nyugdíjasoknak és egészen apróknak, nemzetközi konferenciák (például a *Street Art and Urban Creativity* konferencia), kampányok

a történelmi, a forradalom ideje alatt született graffitik megőrzésére, de a városban található street art alkotásokat összegző könyveket, kiadványokat is megjelentetnek, valamint városi sétákat is szerveznek.

A fentebb leírt folyamat előzményeihez hozzátartozik, hogy 2008 után kezdett el fellendülni a régi raktárak, gyárak kreatív és kulturális központként történő hasznosítása, az autentikus környezet (például egykori nyomdaipari gépek) megtartásával, de funkciójának átértelmezésével napjaink igényeihez igazították (lásd: LX Factory). 2013-ban a Lisszaboni Városháza Innovációs és Gazdasági Osztálya átfogó tanulmányt tett közzé a város kreatív iparának helyzetéről, amelyben 2020-ig stratégiai irányokat szabnak meg.¹³ A tanulmányban részletesen szó esik a kreatív ipar szereplőiről és a hozzájuk kapcsolódó gazdasági fejlődésről, a turizmusra gyakorolt hatásokról. A szerzők hangsúlyozzák, hogy Lisszabon multikulturális, inkluzív és toleráns város, ahol a jól képzett és tehetséges munkaerő mellett megfelelő technológiai háttér is rendelkezésre áll a kreatív tevékenységet végzők odavonzására. Ebben a folyamatban a kedvező időjárási viszonyoknak és az ország földrajzi helyzetének is nagy szerepe van.

A street art és a turizmus másik példája a Lisszabon belvárosától északkeletre fekvő, többnyire a volt afrikai gyarmatokról a háborúk folyamán idemenekültek által lakott Quinta do Mocho település, ahol a loures-i városháza 2014 óta működtet street art projektet. A környék rossz híre széles körben ismert, korábban nem volt ok arra, hogy bárki is felkeresse Quinta do Mochót, leszámítva, ha kábítószert akart vásárolni. Az akkor életre hívott fesztivál, az *O Bairro e o Mundo* (A kerület és a világ) szervezésével a vezetés célja, hogy megszüntessék a település rossz hírét, és tegyenek valamit a szegregáció és diszkrimináció ellen, továbbá bemutassák a helyi lakosok kulturális gyökereinek diverzitását, így növelve a lakosság elégedettségét saját környezetével kapcsolatban. A szervezők meghívására portugál és nemzetközi alkotók festettek nagyméretű murálokat a lakótömbök falára, igen változatos témákban. Ezekon az alkotásokon a történelmi, gyarmati háttérre történő utalások is sűrűn jelen vannak, mint a hatalmas Amílcar Cabral-portré¹⁴ vagy a fekete-afrikai lakosság identitásával foglalkozó murál. Manapság egyre több turista kíváncsi a hatalmas festett tűzfalakra Európa legnagyobb szabadtéri street art kiállítóhelyén.

13 Lisbon Creative Economy, 2013. <http://www.cm-lisboa.pt/>

14 Amílcar Cabral szabadságharcos, a gyarmati háborúk idején (1961–1974) a Bissau-Guinea-i felszabadító erők vezetője. 1973. január 20-án a PIDE (a portugál titkosszolgálat) emberei meggyilkolják.

Alkotók és munkák

A lisszaboni street art robbanás 2011-ben teljesedett ki, amikor olyan nemzetközi szupersztárok festett tűzfalaival bővült a város, mint a spanyol Aryz, az olasz Blu vagy a brazil Os Gemeos testvérek. Utóbbi alkotók művei már a Lisszabonba érkezés első napján utunkba kerülhetnek. Elsuhanva a reptérről a belváros felé, az Avenida Fontes Pereira de Melo téglákkal kitömött romos épületein gigászi képek sorakoznak: álarcos bandita, földgömböt szívószállal szürcsölő király, krokodil, márdárféleség, éjjeli mumus. Ez a *Crono Project*, amelynek létrehozásán az ország aktuális művészeti nagykövete, Vhils, polgári nevén Alexandre Farto munkálkodott.

Az omladozó épületek homlokzatából visszakapart portréiról elhíresült Vhils a graffitizés illegalitását elfeledve sztár épületszobrászá nőtte ki magát. Műveivel a világ számos nagyvárosában – Hong Kong, Rio de Janeiro, Las Vegas, Mexikóváros, Berlin, Párizs, Sydney – találkozhatunk. A fiatal művészre hazája is méltán büszke, formabontó munkásságát 2014-ben, a Museu de Electricidade hatalmas épületében megrendezett egyéni kiállításon is bemutathatta. A folyóparti állami intézmény szabad kezét adott a művészi szárnyalásnak, Vhils nemcsak a belső tereket használta ki az anyag- és formakíséretre, hanem az épület és a környező házak homlokzatain is megmutatkozott a téma, mely a legjobban foglalkoztatja: miként hatnak a közterek, a rombolás és az építés a városban élőkre. Vhils nem érte be ennyivel, 2010-ben életre hívta a street art fejlődésének meghatározó szereplőjét, az Underdogs galériát. A kezdeményezés célja egyrészt az, hogy magasabb művészetté emelje a street artot, kiállítási és eladási lehetőséget biztosítva az alkotóknak. A kereskedelmi galéria indításának másik motivációja pedig, hogy külföldi alkotók bevonásával interakciós platformként szolgáljon a portugál és a nemzetközi szinten, és ezáltal beemlje a várost a világ street art vérkeringésébe. Az egykori kikötő közelében, az omladozó gyárépületek dzsungelében igazi kis oázis a korábban kereskedelmi lerakatként üzemelő épületben működő galéria, ahol a kiállításmegnyitókat külső helyszíni művészeti beavatkozások, festések, workshopok, street art séták és stúdiólátogatások egészítik ki.

Van azonban olyan alkotó, aki nemzeti szimbólumként kezelt vizuális hagyománynak adott új köntöst. A tradicionális portugál csempeművészetet újraértelmező Add Fuel, polgári nevén Diogo Machado, korán megtalálta és egyedivé fejlesztette saját stílusát. Munkáinak

középpontjában immáron 2008 óta a kicsi és közepes méretű azulejok hagyományait követve a csempeművészet áll, új típusú tartalmakkal, formavilággal, a videojátékokból, B kategóriás filmekből, sci-fikből, animációs filmekből inspirált groteszk figurákkal vegyítve. Nagy felületek elkészítésekor a csempekirály azulejo hatású stencilekkel dolgozik, így alkotva kültéren is maradandót. Például a lisszaboni pszichiátria téglakerítésén a *Muro Azul* projekt keretében.¹⁵

Az Akacorleone néven alkotó Pedro Campiche 2015-ben, a *Szines Város Fesztiválon* Budapesten is bemutatkozott már. Graffitiként kezdte pályafutását a lisszaboni underground világában. Néhány év alkalmazott grafikus tapasztalat után döntött úgy, hogy szabadúszó illusztrátorként folytatja. Élénk színhasználata illik az általa ábrázolt karneváli hangulathoz, muráljain a naiv vonalak és figurák csaknem letáncolnak a lakótömbök oldaláról. Témáiban vissza-visszaköszönnek a nemzeti szimbólumok – nagy felfedezések, multság, szőlő és bor –, torz képű groteszk figurái afrikai törzsi maszkokra emlékeztetnek.¹⁶

A street art eredeti missziójához, a rendszerkritikához, a politikai állásfoglaláshoz, az illegalitáshoz a $\pm$ MAISMENOS $\pm$ (jelentése magyarul többé-kevésbé) néven híressé vált alkotó munkái illeszthetők. A művész, Miguel Januário inkább aktivista rendszerkritikus, mintsem esztétizáló muralista. Stencil technikával írt üzenetei egyszerre ütnek gyomron és hatnak a tudatra, sok-sok árnyalt, finom utalással. Munkái legtöbbször portugál nyelven szól a város különböző pontjain élőkhez vagy arra járókhoz, de akadnak a turisták számára is közérthető üzenetek. Ilyenek a 2008-as válság hatására és az azt követő időszakot summarizáló bölcseletek: $\pm$ UNTIL DEBT TEAR US APART $\pm$ („Míg a hitel el nem választ”) vagy a $\pm$ THERE IS NO PLACE LIKE HOPE $\pm$ („Mindenhol jó, de legjobb a remény”). Az $\pm$ IN GOODS WE TRUST $\pm$ („Hiszünk a javakban”) pedig totális rendszerkritika kapitalista, fogyasztói társadalmunkra. Mégis, $\pm$ MAISMENOS $\pm$ anyanyelvén képes a legváltozatosabb, legösszetettebb és legcinikusabb alkotásokat létrehozni. Sok utalást találunk nála az 1974. április 25-i forradalom szimbólumaira. A történelemben ágyazottságot itt alapvetően két dal jelenti. Az 1974-es Eurovíziós Dalfesztiválon Portugáliát képviselő ballada, az *E Depois do Adeus* (*És a búcsúzás után*) és Zeca Afonso a jobboldali diktatúra által betiltott dala, a *Grândola, Vila Morena* (Grândola, sötét falu). A szegfűs forradalom napjára virradó éjjelen ez a két, a már el-

15 www.addfuel.com

16 akacorleone.com

foglalt rádióállomásról sugárzott dal volt a jeladás a város peremén gyülekező harckocsiknak, hogy indulhatnak bevenni a kulcsfontosságú épületeket (televízió, reptér, katonai főhadiszállás stb.). Aztán a rezsim megdőlt, és kezdetét vette a baloldali-liberális kormányzás. ±MAIS-MENOS± előszeretettel emlékeztet erre az időszakra, amikor az ország vezetői még az egyenlőséget és a békét hirdették. Így lett Zeca Afonso dalának első két sorából (*Grândola, Vila Morena, / Terra da fraternidade... Grândola, sötét falu, / A testvériesség földje...*) ±GRÂNDOLA, VILA CORRUPTA, TERRA DA DESIGUALDADE± (*Grândola, korrump falu, / Az egyenlőtlenség földje*), vagy az eurovíziós dalból ±E DEPOIS DE ADEUS, ADEUS± (*És a búcsúzás után, viszlát*).¹⁷

A fenti alkotókon kívül Tamara Alves¹⁸ és Bordalo II¹⁹ munkáira érdemes figyelni. Előbbi meghökkentően szép vonalvezetéssel, a falat festővászonként használva, visszafogott pasztell- és monokróm színekkel tölti meg a dinamikus egymásba zuhanó emberi alakok, testrészek, tigrisek és farkasok közti üres teret. Bordalo II pedig mindenféle limlomból varázsol gigantikus szobrokat, falhoz illesztett nyulat vagy szivárványszínekben cikázó hódót.

Azt pedig, hogy mit üzennek Lisszabon utcái és falai, az *O que diz Lisboa?* blogon²⁰ követhetjük. Szerkesztője, Laura Ramos 2006 óta járja és fotózza a város macskaköves utcácskáit és síkatorait újabb és újabb, apróbb vagy természetesebb alkotások után kutatva, legyen az stencil, matrica, graffiti vagy a városi kreativitás bármilyen vizuálisan megfogható formája.

És hogy miért képes Lisszabon ennyi beleéléssel átadni a festett falak hangulatát? Talán mert olyan „portugálos”, minden tekintetben. Nem izzad, nem fesheng, nem akar megfelelni senkinek, csak csinálja, ami zsigeri, ami az ösztöneiben van. Amit örökölt, viszi tovább és beszél róla, reflektál és feldolgoz. Lisszabon vezetése a street artot mint városfejlesztést, rehabilitációt felfogó, kreatív módon támogató hozzáállásával, speciális helyek és projektek kijelölésével elérte a közterek rongálásának visszaszorítását, egyben új értékeket teremtett, amelyekre a lakók méltán büszkék. Mind-mind olyan projektről és munkáról beszélhetünk, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a város felkerüljön a street art nemzetközi térképére. A megvalósult alkotások erőteljes

17 maismenos.net

18 www.tamaraalves.com

19 www.bordaloii.com

20 www.facebook.com/oquedizlisboa

spin off hatással bírnak, és jelentősen befolyásolják a korábban hátrányos helyzetű városi területek fejlődését (bevándorlók lakta, szociális, ipari negyedek), azok gazdaságát vagy idegenforgalmát. Ugyanakkor ezek a városrészek erősen dszentrifikálódó területek.

A street art jelenségek a teret újszerűen alakítják, használják fel, ezt a folyamatot a társadalmi közeg is elismeri (helyi lakosok, turisták, politikai vezetők), és a térhasználatot és a városképet pozitív módon befolyásolják. Ugyanakkor a street art gazdasági vonzerejére is gondoltak, hiszen évről évre emelkedik azoknak a száma, akik nem a fado zene vagy a Pastel de nata sütemény, hanem a street art alkotások miatt zárandokolnak el a portugál fővárosba. A public és street art kezdeményezések és alkotások manapság már nem vandalizmusnak számítanak, hanem a döntéshozók támogatásával, felülről lefelé létrejött művészeti mozgalomnak. Lisszabonban olyan falfelületek készülnek, amelyek a társadalom legkülönbözőbb csoportjait, osztályait nemtől, életkortól vagy bőrszíntől függetlenül nem elválasztják egymástól, hanem közösséggé építik.